

О. М. Сліпушко, д-р філол. наук, проф.,

А. О. Катюжинська, студ.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

БАРОКОВІ РИСИ ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ В ДРАМАТУРГІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Досліджено драматургію Лесі Українки, зокрема твори "Одержима", "Кассандра", "Лісова пісня". Особливу увагу приділено аналізу образної системи, на основі чого розглянуто особливості художньої репрезентації барокових рис в інтерпретаційних моделях таких образів, як Міріам ("Одержима"), Кассандра ("Кассандра"), Мавка ("Лісова пісня"). Доведено, що однією з провідних барокових світоглядних характеристик поетеси є синтез середньовічного теоцентризму з біблійною домінантою й ренесансного антропоцентризму з гуманізмом та ідеєю свободи волі й вибору. Зазначено, що у драматичних творах Леся Українка подає образи сильних особистостей, які, керуючись біблійними істинами й вірою в Бога, самотійно обирають свою долю відповідно до власних переконань. З'ясовано, що поетеса робить акцент на праві кожної людини, наділеної свободою волі й вибору, на свої почуття та емоції, що простежується в інтерпретаційних моделях образів. Зосереджено увагу на яскраво вираженому в художній концепції Лесі Українки символізмі, характерному для літератури епохи Бароко.

Ключові слова: *бароковий світогляд, теоцентризм, антропоцентризм, гуманізм, свобода волі й вибору, символізм, Леся Українка, драматургія.*

У творах письменників кожного періоду помітне апелювання до художніх особливостей і світоглядних переконань попередніх періодів в історії літератури, які набувають оригінальної інтерпретації з огляду на розширення тематики й проблематики, поглиблення філософських ідей та естетичних категорій. Творчість Лесі Українки є багатогранною й новаторською, про що свідчить звернення письменниці до різних жанрів, актуальних тем, проблем, ідей, творення широкої образної системи.

Різні аспекти творчості Лесі Українки, зокрема драматургії та її образної системи, ставали предметом зацікавлення таких науковців, як А. Бичко, В. Агеєва, С. Павличко, Т. Гундорова,

Я. Поліщук та ін. Однак окремі барокові риси образної системи в драматургії Лесі Українки не ставали предметом окремої наукової розвідки.

Мета статті – дослідити драматургію Лесі Українки, зокрема драматичні твори "Одержима", "Кассандра", "Лісова пісня", на основі чого проаналізувати особливості інтерпретації барокових рис в образах Міріам ("Одержима"), Кассандри ("Кассандра"), Мавки ("Лісова пісня").

Драматургії Лесі Українки, зокрема образній системі, притаманні окремі барокові риси, передусім синтез середньовічного теоцентризму з біблійною домінантою й ренесансного антропоцентризму з гуманізмом і свободою волі й вибору. Власне, її герої – це сильні особистості, які, не відмовляючись від біблійних істин і віри в Бога, прагнуть творити свою долю й приймати рішення самостійно, ведуть боротьбу за вільне самовиявлення у світі. Однією з провідних у драматургії є ідея свободи волі й вибору, адже акцент зроблено на гуманістичному переконанні, відповідно до якого кожна людина є вільною, має право на свої почуття й емоції, наділена свободою вибору, сама може вирішувати, як їй жити та які вчинки здійснювати. На думку А. Бичко, "визначальним, за Лесею Українкою, є вічне устремління до вищої гармонії, яка і створює неповторність особистості" [2, с. 100]. Нерідко герої не погоджуються із загальноприйнятими нормами, прагнуть до самореалізації й самоствердження, вступають у боротьбу із суспільством, є виразниками власних ідей. Це, за переконанням Я. Поліщука, спричинює внутрішній конфлікт героїв, який переростає в трагізм: "Трагізм героїв зумовлюється від початку закладеним конфліктом між особливим призначенням, надзвичайними здібностями та неможливістю реалізувати особистісний потенціал" [6, с. 37].

Отже, у драмі-феєрії "Лісова пісня" для Мавки найважливішою аксіологічною характеристикою й життєвим принципом є воля: "Ну, як-таки щоб воля – та пропала? Се так колись і вітер пропаде!" [9, с. 29]. Як бачимо, для героїні воля дорівнюється до вітру, переосмислюється як те, за що не потрібно боротися чи доводити своє право на можливість бути вільною. Власне, за

переконанням Мавки, це те, чим людина наділена від народження, і ніхто її не може обмежувати чи ставити в позицію будь-якої залежності. Світ людей протиставляється світу природи за опозицією "залежність – свобода", про що свідчать звернені до Мавки слова Лісовика, у яких утверджується природне право особистості на волю: "Я звик волю шанувати. Грайся з вітром, жаргуй із Перелесником, як хочеш, всю силу лісову і водяну, гірську й повітряну приваб до себе, але минай людські стежки, дитино, бо там не ходить воля, – там жура тягар свій носить. Обминай їх, доню: раз тільки ступиш – і пропала воля!" [9, с. 29]. За твердженням М. Сулими, Леся Українка подає власну інтерпретацію протиставлення людського й лісового світів: «Якщо в первісному варіанті русалки могли залоскотати, завести безвісти, висушити любовщами, то в "авторизованому" в силу вступають, сказати б, цивілізаційні маркери стосунків між лісовим і людським світами: тут панують любовні трикутники, прагматизм, жорстокість» [7, с. 134].

До ідеї свободи Леся Українка апелює також у драматичній поемі "Одержима", що репрезентовано в образі головної героїні Міріам, яка бореться з громадою й у результаті робить власний вибір. По суті, це приклад сильної жінки, яка не погоджується із загальноприйнятими переконаннями й кидає виклик суспільству. Крім того, варто погодитися з думкою С. Павличко, яка акцентує увагу на творенні письменницею опозиції, що полягає в протиставленні сильної жінки й слабкого чоловіка: "Її чоловічі образи або адресати досить безбарвні. Леся Українка у свій спосіб протиставляє сильних жінок і слабких чоловіків у драматургії" [4, с. 74]. У свою чергу, Б. Пастух вважає, що у творі "Одержима" "Міріам кидає виклик громаді, утверджуючи своє право на відкриту любов до Месії, тим самим оформлює простір власної свободи, обираючи смерть" [5, с. 19]. Крім ренесансної ідеї про свободу, в образі Міріам також простежується біблійний складник, адже вона "одержима духом", сповнена відданістю й любов'ю до Месії, готова на самопожертву: "Хоч би мене убила блискавиця, я прагну, прагну, щоб вона злетіла, щоб хоч на мить чоло те просіяло... Який він самотній, Боже правий! Невже йому не можна допомогти? Невже він завжди буде самотній?..

І правда, й милосердя – все для світа, А для Месії що? Чи тільки слава?" [10, с. 123]. Беручи за основу твору біблійний сюжет, Леся Українка розробляє образ головної героїні Міріам, поєднуючи в ній антропоцентричні й геоцентричні характеристики.

У літературі епохи Бароко провідними художніми характеристиками були алегоризм і символізм, складні метафори, які вимагали прочитання творів на рівні підтексту й надавали їм складності та неоднозначності тлумачення. Загалом барокові письменники сприймали навколишнє середовище як світ символів і кодів, які потрібно розкрити. За переконанням Т. Гундорової, у художній концепції Лесі Українки символи були виразниками світогляду письменниці: "для Лесі Українки романтичне світосприйняття, для якого світ – це реальність втілених символів, своєрідна розгорнена книга, текст. Тож не випадковими видаються порівняння поетеси в надземний світ єдиного в фантазіях, мріях" [3, с. 66]. З огляду на це репрезентативним є драматичний твір "Кассандра", який дає можливість трактувати різні інтерпретаційні моделі на рівні підтексту. З одного боку, сам образ головної героїні є символічним, адже це пророчиця, яка передбачила загибель Трої в майбутньому: "То не слова, я все те бачу, сестри, що говорю. Я бачу: Троя гине" [8, с. 23]. З другого боку, в образі Кассандри втілено свободу, адже вона наважилася сказати правду, чинила спротив і не погоджувалася на примус. Через слова героїні розкривається її вольова та впевнена особистість, відсутність страху за висловлення своїх думок. Незважаючи на те, що її звинувачували й називали хворою, а пророцтва вважали неправдою, Кассандра не відмовлялася від власних слів, які можуть також символізувати внутрішню стійкість, уміння бачити й помічати те, чого не бачать інші: "Не винна ж ти, що хвора, що бог тобі так затуманив думку, що скрізь лихе ввижається тобі там, де його і признаку немає, що ти собі та й людям труїш радість. Мені тебе, голубко, дуже шкода" [8, с. 20]. На думку В. Агеєвої, лише на перший погляд може здаватися, що героїня підкорюється й виконує волю громади, адже насправді, як зазначає дослідниця, це є виявом бунту: «Маємо зовні начебто ситуацію зразкового служіння суспільству... Однак тут ситуація іронічно перевернута.

Сюжет лише позірно схожий на "громадянський" роман. Кассандра згоджується не тому, що вірить у потребу й можливість прислужитися таким чином ближнім, а бунтуючись проти грубого примусу» [1, с. 16].

Отже, в образній системі драматургії Лесі Українки, передусім в образах Міріам ("Одержима"), Кассандри ("Кассандра"), Мавки ("Лісова пісня"), є окремі барокові риси, зокрема символізм, синтез теоцентричних і антропоцентричних світоглядів, які репрезентують відповідно середньовічну й ренесансну художні концепції, а також провідною є ідея свободи волі й вибору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева В. Проблема комунікативного розриву в драматичній поемі "Кассандра" / В. Агеева // Наукові зап. – 1999. – Т. 9. – Ч. 1. – С. 11–21.
2. Бичко А. Леся Українка: Світоглядно-філософський погляд / А. Бичко. – К. : Укр. Центр духов. культури, 2000. – 186 с.
3. Гундорова Т. *Femina melancholica*. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Т. Гундорова. – К. : Критика, 2002. – 272 с.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – К. : Либідь, 1999. – 447 с.
5. Пастух Б. Форми свободи у драматургії Лесі Українки / Б. Пастух // Слово і Час. – 2019. – Вип. 2. – С. 16–21.
6. Поліщук Я. *Tragicos* як естетична якість драматургії Лесі Українки / Я. Поліщук // Леся Українка і сучасність. – Т. 4. – Кн. 1. – С. 33–45.
7. Сулима М. "Лісова пісня" Лесі Українки і прототипи її героїв / М. Сулима // *Ізборник 2012–2016. Дослідження. Критика. Публікації / упор., ред. В. Сулима.* – К. : Видавн. дім Дмитра Бураго, 2018. – С. 131–137.
8. Українка Леся. Кассандра / Леся Українка // *Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. – Т. 2. – С. 9–98.*
9. Українка Леся *Лісова пісня: Драма-фесрія в 3-х діях / Леся Українка.* – К. : Веселка, 2007. – 175 с.
10. Українка Леся. Одержима / Леся Українка // *Повне академічне зібрання творів : у 14 т. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. – Т. 1. – С. 123–144.*

REFERENCES

1. Aheieva V. Problema komunikativnoho rozryvu v dramatychnii poemi "Kassandra" / V. Aheieva // *Naukovi zapysky.* – 1999. – Т. 9. – Ч. 1. – С. 11–21.
2. Bychko A. Lesia Ukrainka: Svitohliadno-filosofskyi pohliad / A. Bychko. – K. : Ukr. Tsentru dukhovnoi kultury, 2000. – 186 s.

3. Hundorova T. Femina melancholica. Stat i kultura v gendernii utopii Olhy Kobylianskoi / T. Hundorova. – K. : Krytyka, 2002. – 272 s.
4. Pavlychko S. Dyskurs modernizmu v ukrainiskii literaturi / S. Pavlychko – K. : Lybid, 1999. – 447 s.
5. Pastukh B. Formy svobody u dramaturhii Lesi Ukrainky / B. Pastukh // Slovo i Chas. – 2019. – Vyp. 2. – S. 16–21.
6. Polishchuk Ya. Tragikos yak estetychna yakist dramaturhii Lesi Ukrainky / Ya. Polishchuk // Lesia Ukrainka i suchasnist. – 2007. – T. 4. – Kn. 1. – S. 33–45.
7. Sulyma M. "Lisova pisnia" Lesi Ukrainky i prototypy yii heroiv / M. Sulyma. // Izboryk 2012–2016. Doslidzhennia. Krytyka. Publikatsii / upor., red. V. Sulyma. – K. : Vydav.dim Dmytra Buraho, 2018. – S. 131–137.
8. Ukrainka Lesia. Cassandra / Lesia Ukrainka // Povne akademichne zibrannia tvoriv: u 14 t. – Lutsk: Volynskiy nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2021. – T. 2. – S. 9–98.
9. Ukrainka Lesia. Lisova pisnia: Drama-feieriia v 3-kh diiakh / Lesia Ukrainka. – K. : Veselka, 2007. – 175 s.
10. Ukrainka Lesia. Oderzhyma / Lesia Ukrainka // Povne akademichne zibrannia tvoriv : u 14 t. – Lutsk : Volynskiy nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2021. – T. 1. – S. 123–144.

Стаття надійшла до редакції 21.10.21

O. M. Slipushko, Dr Hab., Prof.,

A. O. Katyuzhynska, Student,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

BAROQUE FEATURES OF THE IMAGE SYSTEM IN DRAMATURGY LESYA UKRAINKA

The article is devoted to the study of the dramaturgy of Lesya Ukrainka, in particular the dramatic works "Obsessed", "Cassandra", "Forest Song". Particular attention is paid to the analysis of the image system, based on which the features of the artistic representation of baroque features in the interpretive models of such images as Miriam ("Obsessed"), Cassandra ("Cassandra"), Mavka ("Forest Song"). It is proved that one of the leading baroque worldview characteristics is the synthesis of medieval theocentrism with biblical dominance and renaissance anthropocentrism with humanism and the idea of freedom of will and choice. In dramatic works Lesya Ukrainka portrays strong personalities who, guided by biblical truths and faith in God, decide their own destiny according to their own beliefs. The author emphasizes that everyone has the right to their feelings and emotions, endowed with freedom of will and choice, which can be traced in the interpretive models of images. It is important to appeal to the humanistic idea of accepting people, the desire to understand their actions and feelings. A common feature of the images in Lesya Ukrainka's dramaturgy is the freedom, in particular the will and choice, which the

heroes are endowed with or which they aspire to. In the dramatic work "Obsessed", based on the biblical plot, Lesya Ukrainka develops the image of Miriam, combining anthropocentric and theocentric characteristics. The image of the main character represents the humanistic idea of freedom, because she fights with the community and as a result makes its own choice. The idea of freedom of will and choice is represented in the image of Mavka ("Forest Song"), in whose worldview the will is understood as a natural right of the individual. In addition, symbolism as a characteristic of Baroque literature is clearly expressed in Lesya Ukrainka's artistic conception. Analysis of the dramatic work "Cassandra" represents a symbolic interpretation of the image of the protagonist.

Keywords: *baroque worldview, theocentrism, anthropocentrism, humanism, freedom of will and choice, symbolism, Lesya Ukrainka, dramaturgy.*